

form of vending machines and other technically possible practical forms and models, as well as taking into account the real possibility of reducing the hypothetical costs of the parties to the contract for judicial consideration of the case.

It is determined that in the context of modern social processes, self-help is not a fundamentally new phenomenon, since people regularly act independently before referring to the official legal system. So, over the past few years, a group of innovators have begun to develop computer technologies that have led to the emergence of a fundamentally new area of legal regulation in contract law, such as so-called "reasonable contracts" or smart contracts.

From a teleological point of view, their purpose is to allow the parties to such a contract to ensure that they have reached an agreement to increase the cost of any violation by an appropriate amount. Smart contracts are defined as agreements in which conditions are executed automatically, usually using computers. Such contracts are intended to ensure execution without going to court. Automation ensures productivity by eliminating the human factor from contract execution. One example of a smart contract is a vending machine. If the machine is working properly and money is inserted into the machine, this will automatically execute the purchase and sale agreement.

It is noted that such a contract does not create any legal problems if the machine will issue soda or coffee, but legal issues arise if the machine can issue, for example, narcotic drugs. So, there is a problematic question of the legality and expediency of legislative prohibition of such automatic means due to the theoretical possibility of their use for illegal purposes, or, conversely, their legalization and normalization by the requirements of current civil legislation.

Keywords: *smart contracts, contract, civil law, enforcement, legal globalization.*

Стаття надійшла до редакції 23.04.2021 р.

УДК 371.2:001.895:34-057.875

В.І. Топузов

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У роботі обговорюється процес модернізації української юридичної освіти, в якому особлива увага приділяється практичній підготовці майбутніх юристів, важлива роль у цьому процесі належить клінічному навчанню. Визначено цінність юридичної клініки як організаційної структури та спеціальної програми навчання. Інтеграція цих цінностей дозволяє визначити природу юридичної клініки як інноваційний метод навчання студентів-юристів. Суть методу полягає у розвитку професійних компетентностей студентів шляхом розгляду «реальних» справ та вирішення реальних проблем. У роботі описано зміст та програму клінічної юридичної освіти, представлено інноваційну (клінічну) навчальну програму, що включає курси загальної та спеціальної підготовки, сфери діяльності юридичної клініки та правила юридичної роботи студентів під керівництвом викладачів для забезпечення безкоштовного юридичного надання послуги для малозабезпечених та малозабезпечених громадян. Автор детально описує можливі виїзні поїздки з метою надання безоплатної правової допомоги та правової обізнаності громадськості (прийом громадян у офісах державних та муніципальних установ, правова допомога

неурядовим організаціям, тематичні семінари, прогулянки, відвідування до регіонів республіки тощо). Далі автор аналізує роль юридичної клініки у вищих навчальних закладах та її значення для студентів, викладачів та клієнтів.

Ключові слова: клініка; клінічна юридична освіта; студенти; практичні навички; клієнти; консультування; складання документів.

DOI 10.34079/2226-3047-2021-12-21-57-62

Постановка проблеми. В даний час все більше і більше звертає на себе увагу низький рівень правової грамотності населення. Особливо гостро ця проблема зачіпає найменш захищені верстви населення: літніх людей, інвалідів, багатодітні та малозабезпечені сім'ї. В результаті нерідкі випадки порушення прав і інтересів зазначених осіб. Вирішення цієї задачі - одне з пріоритетних напрямків діяльності не тільки держави, правозахисних організацій та юристів-професіоналів, але і початківців фахівців і студентів юридичних факультетів. Далеко не секрет, що більшість норм, закріплених в російському законодавстві, можуть залишитися для звичайного громадянина незрозумілими. Причини, через які громадяни не бажають звертатися за консультацією до юриста - професіонала очевидні, основна маса юридичних організацій на безоплатній основі дає лише загальне роз'яснення прав і обов'язків, встановлених законом, консультації з конкретного питання, допомога в складанні документів або в зверненні до органу державної влади, як правило, платні. Люди, чії фінансові можливості обмежені, просто не в змозі оплачувати послуги фахівця. До того ж, серед різних верств населення чимало людей, які взагалі заперечують значення закону при вирішенні будь-яких питань, які вважають, що допомога юриста їм не буде потрібно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку та функціонування юридичних клінік в Україні приділяли увагу наступні відомі вчені - Єлов В. А., Молібог С.І., Павленко Д.Г., Савчин М.В., Навроцький В.В., Менджул М.В. та ін.

Викладення основного матеріалу. Термін «юридична клініка» використовується сьогодні в двох значеннях: 1) як організаційна структура; 2) як спеціальна навчальна програма.

У першому значенні юридична клініка є структурний підрозділ, в якому студенти виробляють практичні навички, тобто клінікою називається місце, де студент може практично застосувати свої знання. У такій організації майбутні юристи вчать правильно опитувати клієнтів, кваліфіковано їх консультувати, технічно точно складати позовні заяви та інші юридичні документи, вирішувати складні професійні проблеми і т.д. (Юридична клініка, 2019).

У другому значенні юридична клініка розуміється як клінічна навчальна програма, а саме освітня програма професійної підготовки соціально орієнтованих юристів. У цьому плані можна застосовувати такі категорії, як клінічне юридичну освіту, клінічна юридична навчання, яке реалізується на базі юридичних клінік як структурних підрозділів, що створюються при вищих навчальних закладах або громадських організаціях, де студенти під керівництвом викладачів безкоштовно надають юридичну допомогу малозабезпеченим та іншим соціально слабозахищеним громадянам.

В ідеалі обидва цих значення повинні визначати сутність юридичної клініки як інноваційної форми навчання студентів-юристів, що представляє собою організаційну структуру, яка здійснює клінічна юридична навчання, яке дозволяє учням здобувати практичні (професійні) навички па «живих» справах і реальні проблеми.

З 20-30-х рр. XX ст. ідея організації клінік почала посилено обговорюватися в США і частково вводиться в практику. Сьогодні юридичні клініки є практично у всіх юридичних вузах Америки, причому вони є чимало-важливою умовою їх акредитації.

В середині 90-х рр. XX ст. юридичні клініки стали з'являтися в європейських країнах. В Україні перша юридична клініка з'явилась у 1996 році. Це юридична клініка Pro bono (що в перекладі означає «для добра») Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (Нечипорук, 2012).

Трохи згодом, у 2007 р., юридична клініка була заснована на базі Маріупольського державного університету та отримала назву «ЮрАзов'є».

Клінічне навчання є серйозним доповненням стандартного юридичної освіти, сприяє набуттю практичного досвіду студентами. Так, студенти працюють в клініці вже в якості юристів: самостійно приймають і опитують громадян, готують консультації, складають різні правові документи, звертаються в державні органи. Змінюється сам вектор навчання: від теоретичного обговорення чужого практичного досвіду (чим насичені традиційні заняття) і спостереження за роботою фахівців-практиків, як, наприклад, в процесі ознайомчої практики або допомоги в їх роботі, що робиться на виробничій практиці, до повноцінної самостійної роботи. Однак завжди слід пам'ятати, що юридична клініка не є студентським консультаційним бюро, так як в ній працюють і викладачі, які спостерігають за роботою студентів-юристів. Вони проводять з ними практичні (групові та індивідуальні) заняття, перевіряють якість підготовлених консультацій, документів і т.п.

Схема функціонування будь-якої юридичної клініки зазвичай однакова: навчання та практична діяльність. Робота юридичної клініки Маріупольського державного університету здійснюється за двома напрямками: 1) клінічне навчання; 2) надання правової допомоги населенню республіки.

В рамках інноваційної (клінічної) програми протягом всього навчального року проводяться практичні заняття, на яких застосовуються інтерактивні методи навчання, такі як мозковий штурм, рольова гра, розбір фабул, робота в малих групах, аналіз справи, тренінг та ін. Навчання в клініці направлено на формування не тільки професійних, а й комунікативних навичок (оволодіння комунікативно-мовної стратегією і тактикою). Програма включає загальні клінічні («Введення в клінічне навчання»; «Правила роботи в юридичній клініці»; «Діловодство», «Інтерв'ювання клієнта (первинний прийом і опитування)»; «Аналіз справи і вироблення позиції у справі»; «Юридичне консультування»; «професійна етика та професійна техніка безпеки»; «Підготовка юридичних документів») та спеціальні клінічні навчальні курси: «Складання позовних заяв»; «Особливості складання трудових і цивільно-правових договорів»; «Проблеми захисту прав споживачів» та ін.

Основне ж набуття практичних навичок відбувається в процесі роботи по «живим» справах. Юридична допомога - це завжди адресний правове сприяння, оскільки ця дія спрямована на конкретного суб'єкта і конкурентну проблемну правову ситуацію. Даний процес починається з інтерв'ювання клієнта і закінчується консультуванням або складанням юридичних документів. Студент самостійно виконує всі дії юриста, однак правова допомога населенню надається ними під контролем викладачів. У більшості випадків викладач-куратор не втручається в контакт студента з клієнтом.

Робота студентів по конкретній справі контролюється викладачами з урахуванням галузевої приналежності аналізованих правовідносин. Студент зобов'язаний надати викладачеві отримані результати у справі, узгодити зміст консультацій, проектів юридичних документів. Тому, в кінцевому підсумку, така безкоштовна юридична

допомога, що надається громадянам, стає кваліфікованою.

Отже, методи роботи в юридичній клініці забезпечують якісну допомогу звернувшись за рахунок навчання студентів за спеціальною навчальною програмою, спільної роботи клініцистів в парах і малих групах, неодноразової перевірки діяльності студентів куратором, достатнього часу для підготовки консультації або юридичної документа, можливості звернення за допомогою до практикам, обов'язкової перевірки підготовлених відповідей викладачами.

Студенти можуть надавати такі види безкоштовних юридичних послуг: усні та письмові юридичні консультації, складання документів (листів, довідок, клопотань, договорів, установчих документів), складання позовних заяв, касаційних скарг, зустрічних позовів, претензій, правове інформування громадян.

Робота з клієнтами проводиться безпосередньо в приймальні юридичної клініки. У виїзному форматі організація роботи може здійснюватися з метою надання безоплатної правової допомоги та правової освіти населення.

Користь від створення юридичної клініки отримують всі сторони, задіяні в процесі її роботи.

ВНЗ. Клініка, здійснюючи правове просвітництво, надаючи безкоштовну юридичну допомогу, беручи участь у вирішенні суспільних проблем, що є місією факультету, виконує соціальну роль і допомагає університету зайняти гідне місце в регіоні. Забезпечуючи зв'язок студентів під керівництвом викладачів з населенням, юридична клініка своєю щоденною відповідальною роботою формує громадську думку про факультет, про університет в цілому. Якісно дана консультація, правильно надана правова послуга дають підстави клієнту повторно звернутися в юридичну клініку (часто громадяни запитують того ж студента як «свого адвоката»). Сподіваємося, що наші випускники (студенти-клініцисти) будуть і в майбутньому уважніше ставитися до малозабезпеченим громадянам, так як юридична клініка відіграє значну роль в підготовці саме соціально орієнтованого юриста.

Важлива не тільки позитивна оцінка соціальної ролі навчального закладу. На ринку освітніх послуг можливість отримання клінічної юридичної освіти є конкурентною перевагою, що сприяє залученню абітурієнтів. Як показуючи-єт практика, випускники юридичної клініки демонструють роботодавцям свою професійну підготовку, що сприяє їх працевлаштуванню, а це теж важливо для авторитету вузу.

Нарешті, якщо вузи хочуть пройти державну акредитацію, отримати федеральне бюджетне фінансування, гідно представити себе на міжнародному рівні, то застосування практико-орієнтованих (інноваційних) форм навчання має стати обов'язковою вимогою до навчального процесу.

Студенти. Клінічне юридичне навчання допомагає виробляти корпоративну культуру, культуру спілкування між студентами, викладачами і клієнтами; розвиває такі якості, як соціальна активність, дисциплінованість, відповідальність за доручену справу, пунктуальність, професіоналізм і практичні навички (опитування клієнта, консультування, підготовка юридичного документа, глибоке вивчення справи, його аналіз, вироблення позиції у справі і т. п.). Студенти залучаються до реальної роботи в ролі консультанта, в роботу з правозастосувальними органами та правозахисними організаціями, переймають досвід фахівців. Відомо, що професійні навички можна придбати тільки тоді, коли сам спробуєш щось зробити. Справедливо вислів: «Скажи, і я забуду. Покажи мені, і я запам'ятаю. Залучи мене (або зроби зі мною), і я навчуся».

Викладачі. Викладачі - учасники клінічної програми, готуючись до клінічних занять, вивчаючи і застосовуючи інтерактивні методики навчання, починають

використовувати їх при проведенні академічних дисциплін і в загальному навчальному процесі. Прагнення студентів розібратися в правових проблемах змушує викладачів більш продуктивно проводити заняття. Таким чином, робота по клінічній програмі підвищує якість юридичної освіти.

Клієнти. Звичайно, діяльність юридичної клініки спрямована на реалізацію, в першу чергу, навчальних цілей, тому студенти не зобов'язані приймати всіх обертаються. Дана структура не може вирішити всі проблеми, пов'язані з наданням безкоштовних юридичних послуг в місті або регіоні, зате гарантує якісну допомогу своїм клієнтам. Клієнтами в більшості юридичних клінік є незаможні громадяни (чий дохід нижче прожиткового мінімуму) та інші соціально незахищені категорії населення (пенсіонери, інваліди, безробітні та ін.), Для яких юридична клініка - єдино можливий засіб доступу до правової допомоги.

Висновки. Отже, клінічна юридична освіта дозволяє студентам навчитися якісно і ефективно надавати юридичну допомогу: працювати з клієнтами, складати необхідні документи і т.п. Завжди метою створення та функціонування юридичних клінік має бути підвищення практичного (професійного) рівня юридичної освіти на основі спеціального навчання і надання реальних правових послуг населенню на безоплатній основі. Надання майбутніми юристами правових послуг, залучення їх в роботу, наприклад, з правозахисними організаціями (колегіями адвокатів), надає можливість удосконалювати свої знання і отримувати практичні навички під час навчання у вузі.

Отже, клінічна юридична освіта спрямована на зміну самого вектора навчання. Цей вектор, як правило, спрямований від теорії до практики, тому студент змушений спочатку освоювати теоретичні положення, а вже потім усвідомлювати, де вони можуть застосовуватися. Робота в клініці ставить перед студентом життєву ситуацію і пропонує йому її вирішити, в процесі рішення він сам починає розуміти, яких знань виявляється недостатньо, і, як наслідок, процес клінічного навчання починає рухатися від практичної роботи до теоретичних основ, а потім навпаки, але вже на більш високому (якісному) рівні.

Бібліографічний список

- Юридична клініка, 2019. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. [онлайн] Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Юридична_клініка> [Дата звернення 26 квітня 2021].
- Нечипорук, С., 2012. Історія юридичної клініки. *Хресчатик*, [онлайн] 5 вересня. Доступно: <<http://kreschatic.kiev.ua/ua/4141/doc/20075.html>> [Дата звернення 26 квітня 2021].

References

- Yurydychna klinika [Legal clinic], 2019. *Wikipedia. Free encyclopedia*. [online] Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Юридична_клініка> [Accessed 26 April 2021]. (in Ukrainian).
- Nechiporuk, S., 2012. Istoriya yuridichnoï kliniki [History of legal clinic]. *Khreschatyk*, [online] September 5. Available at: <<http://kreschatic.kiev.ua/ua/4141/doc/20075.html>> [Accessed 26 April 1 May 2021]. (in Ukrainian).

V. Topuzov

LEGAL CLINIC AS AN INNOVATIVE FORM FOR TRAINING OF LAW STUDENTS

The paper discusses the process of modernization of Ukrainian legal education, in which special attention is paid to the practical training of future lawyers; an important role in this process belongs to clinical training. The value of a legal clinic as an organizational structure and a special training program is determined. The integration of these values allows us to define the nature of the legal clinic as an innovative method of teaching law students. The essence of the method is to develop students' professional competencies by considering "real" cases and solving real problems. The paper describes the content and program of clinical legal education, presents an innovative (clinical) curriculum that includes general and special training courses, areas of activity of the legal clinic and rules of legal work of students under the guidance of teachers to ensure free legal provision of services for low-income citizens. The author describes in detail possible field trips to provide free legal assistance and legal awareness to the public (reception of citizens in the offices of state and municipal institutions, legal assistance to non-governmental organizations, thematic seminars, walks, visits to the regions of the Republic, etc.). The author analyzes the role of the legal clinic in higher education institutions and its significance for students, teachers and clients.

Keywords: clinic; clinical legal education; students; practical skills; clients; consulting; drafting of documents.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2021 р.

УДК 343.133

Б.М. Свірський

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню змісту стадії кримінального провадження як притягнення до кримінальної відповідальності.

У статті визначені інституціональні характеристики та особливості зазначеної стадії, її місце та роль у системі стадій кримінального провадження. Розкритий конституційний принцип презумпції невинуватості особи. Наданий перелік міжнародно-правових актів, які закріплюють ці принципи у своїх приписах.

Визначено, що передумовою притягнення особи до відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення є здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Дослідженні юридичні властивості юридичних норм які застосовуються у цієї стадії та її значення для подальшого розвитку наступних стадій кримінального провадження. Розкрити особливості складання такого процесуального документу як повідомлення про підозру та її вручення правопорушнику. Розглянуті та розкритий зміст кримінально-правових відносин, що виникають при притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Описаний процесуальний порядок початку стадії кримінального провадження «притягнення до кримінальної відповідальності» яка починається з моменту повідомлення про підозру і внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Доведено, що початком реалізації кримінальної відповідальності є виявлення особи, яка підозрюється у вчиненні злочину і це є спільним елементом, так